



A Goldmannian Genetic Structuralist Analysis of Character and Class Consciousness in Tharwat Abaza's *The Sun Rises Again*

Mahdi Barzagar¹, Hassan Majidi^{*2}, Hojjatollah Fasanghari³, Mostafa Mahdavi Ara⁴

¹ Ph.D. graduate in Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

² Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

³ Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

⁴ Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Article Info ABSTRACT

Article type: Research Article

Received:

10/06/2023

Accepted:

24/02/2024

This study examines Tharwat Abaza's *The Sun Rises Again* using Lucien Goldmann's genetic structuralism. Goldmann views literary works as "significant structures" whose coherence stems not from individual authorship but from the collective worldview of the author's social class. This framework posits a homologous relationship—a structural correspondence—between the literary work and the mental structures of a social group. This research analyzes how Abaza, a committed intellectual, uses characterization to create a narrative that is both aesthetically unified and reflective of class consciousness in Egyptian society. Through a descriptive-analytical approach, the study argues that characters are the primary means through which this class-based worldview is expressed. It meticulously examines Abaza's use of character attributes—such as dialogue, sociolect, physical description, and internal monologue—to reveal underlying social tensions and ideological conflicts. The polyphonic interplay between main and secondary characters' voices is also explored, creating a layered representation of social strata. Findings confirm that the novel's plot and environmental structures are not mere background but are functionally homologous to external socio-economic realities. By transposing these collective mental structures into a cohesive artistic form, Abaza elevates class consciousness and offers a coherent critique of Egyptian society's ideals and struggles, thus establishing the novel as a "meaningful structure" within Goldmann's theoretical framework.

Keywords: Genetic Structuralism, Lucien Goldmann, Arabic Novel, Tharwat Abaza, Worldview.

Cite this article: Barzagar, Mahdi; Majidi, Hassan; Fasanghari, Hojjatollah; Mahdavi Ara, Mostafa (2025). Content structural analysis of Tharwat Abaza's novels based on the theoretical foundations of Goldman's developmental constructivism (case study, the novels *Qasr ala al-Nil-e*, *Somma Tashraq al-Shamso w Adam al-Jadid*), The Quarterly Journal of Lisān-i mubīn, Vol 17, New Series, No 62, Winter; pages: 47-68.

DOI: 10.30479/lm.2024.18908.3555



Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Imam Khomeini International University.

This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

***Corresponding Author:** Hassan Majidi

Address: Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

E-mail: quraniraz@yahoo.com

Introduction

This paper conducts a sociological analysis of character construction in Tharwat Abaza's *Then the Sun Rises* through the theoretical lens of Lucien Goldmann's Genetic Structuralism. Goldmann's framework posits that a literary work is not a mere reflection but a constitutive element of social consciousness, structured homologously to the world vision of the author's social group. This study contends that Abaza, a committed intellectual, utilizes characterization as a central artistic mechanism to formalize and cohere the disparate world visions of Egyptian social classes into a meaningful narrative totality.

Genetic Structuralism transcends reflective models of sociology of literature by conceptualizing the literary work as a dynamic, meaningful structure. The theory operates on three interrelated principles:

- Meaningful Structure: The literary work constitutes an internally coherent system of signification.

- World Vision (*Weltanschauung*): The cohesive complex of aspirations, sensibilities, and conceptual categories that unify a social group.

- Genetic Methodology: A two-stage analytical process involving (1) comprehension—reconstructing the internal coherence of the textual structure, and (2) explanation—situating this structure within the broader socio-economic and historical context from which it emerged. Within this paradigm, characterization is privileged as a critical semiotic field for decoding the implicit world vision.

This research adopts a descriptive-analytical approach, conducting a close reading of the novel's characterological system. It addresses the following questions:

1. How does Abaza's characterization technique function as a mediator of social structures?
2. To what extent does the novel's character system achieve homology with the collective mental structures of Egyptian social classes?

Analysis: Characterization as Social Semiotics

Abaza's characterization operates through a sophisticated semiotic system that renders social structures narratively legible.

4.1 Direct Characterization: Socioeconomic Indexicality

The author employs direct description to immediately index characters within specific class positions. The portrayal of Hamid's impoverished domesticity—his modest dwelling and constrained finances—functions not as individual circumstance but as a direct narrative instantiation of systemic class disparity. Similarly, the anxieties of his mother, al-Sitt Maryam, articulate the collective world vision of a class grappling with economic precarity.

4.2 Indirect Characterization: The Dialectics of Speech and Action

Abaza's primary artistry manifests in indirect characterization, where social consciousness emerges through verbal and behavioral signs.

- Verbal Signs: Dialogic exchanges become sites of ideological contestation. The affectionate discourse between Hamam Bek and his wife embodies a traditional, familial world vision. In stark contrast, Hamid's dismissal of a suitor as a mere "worker" encapsulates a modern, class-conscious snobbery, staging the central conflict between entrenched values and emerging materialist aspirations.

- Internal Monologue: The subtext of social consciousness is revealed through interiority. Yusri's mercenary contemplation of marriage lays bare a reified worldview where human relations are subsumed by commodity logic, exposing the moral corrosion engendered by class aspiration.

- Behavioral Signs: Actions crystallize class disposition. Yusri's sardonic interruptions and aggressive gestures signify a rebellious, destabilizing social force, while Khayri's patient demeanor embodies traditional stability. Their behavioral opposition semiotically figures the broader societal conflict between disruptive modernity and cultural continuity.

The Homology of Structure and Society

The analysis demonstrates a precise homology between the novel's character system and the mental structures of Egyptian society. The narrative's meaningful structure is built upon key socio-historical tensions:

- The structural reality of poverty and class inequality.
- The ideological conflict between tradition and modernity.
- The pervasive reification of social bonds.
- The evolving status of women amid shifting cultural norms.

These elements are rendered artistically coherent through characterization, confirming that the novel functions as Goldmann's "significant structure," both reflecting and shaping the collective consciousness from which it emerged.

Conclusion

Tharwat Abaza's *Then the Sun Rises* stands as a seminal work wherein characterization operates as a complex semiotic system for formalizing social class consciousness. By constructing a characterological universe that homologously corresponds to the mental structures of Egyptian society, Abaza transcends mere social commentary to create a meaningful aesthetic structure. The novel thereby accomplishes the core Genetic Structuralist postulate: it articulates a world vision not through explicit discourse, but through the immanent, artistic logic of its fictional world, establishing character as the fundamental unit of sociological analysis in the literary field.

تحلیل جامعه‌شناختی شخصیت‌های رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» از ثروت اباطه در پرتو نظریه

ساخت‌گرایی تکوینی گلدمن

مهدی برزگر^۱، حسن مجیدی^۲، حجت اله فسقری^۳، مصطفی مهدوی آرا^۴

^۱ دانش آموخته مقطع دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

^۲ *دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

^۳ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

^۴ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: «ساخت‌گرایی تکوینی» یعنی اثر ادبی محصول ساختار ذهنی افرادی است که نویسنده به آن‌ها تعلق دارد؛ براین اساس میان ساختار محیط اجتماعی و ساختار آثار ادبی هم‌خوانی وجود دارد. وظیفه منتقد اجتماعی کشف رابطه جهان اثر با ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی به‌منظور فهم بهتر آثار ادبی است. اباطه یکی از نویسندگان متعهد

مصر است که هنر داستان‌نویسی را در خدمت پیشرفت جامعه قرار داد. نویسنده در رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» از هنر شخصیت‌پردازی در جهت ارتقای سطح آگاهی طبقاتی و انسجام‌بخشی به آرمان‌ها، اندیشه و افکار جامعه بهره می‌برد. این پژوهش توصیفی-تحلیلی در پرتو نظریه ساخت‌گرایی گلدمن کوشیده است موفقیت اباطه را در خلق

رمان به‌عنوان ساختار معنادار و انسجام‌بخشی به جهان‌نگری طبقات اجتماعی جامعه مصر تبیین کند. ساختارهای معنادار درون متن، درون‌مایه‌های تکرارشونده اجتماعی و نوع دیدگاه طبقاتی نویسنده از مقوله جهان‌نگری پنهان در اثر ادبی است که نویسنده با هنر شخصیت‌پردازی و با استفاده از خصوصیات ظاهری، گفتاری، لحن و زبان

شخصیت‌ها آن را عیان می‌سازد. نویسنده با استفاده از هنر داستان‌نویسی، تصویری از واقعیت‌ها، اندیشه‌ها و ارزش‌های جامعه ترسیم می‌کند و در دنیای خیالی رمان، بدان‌ها انسجام می‌بخشد. تنوع آوایی و انعکاس صداهای گوناگون از زبان شخصیت‌های اصلی و فرعی و تناظر میان پیرنگ و شخصیت‌های داستانی با ساختارهای محیطی

جلوه هنری اثر ادبی است که جهان‌نگری و آگاهی طبقاتی جامعه مصر را ترسیم می‌نماید.

کلمات کلیدی: ساخت‌گرایی تکوینی، گلدمن، رمان، ثروت اباطه.

استاد: برزگر، مهدی، مجیدی، حسن، فسقری، حجت اله، مهدوی آرا، مصطفی، (۱۴۰۴). تحلیل جامعه‌شناختی شخصیت‌های رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» از ثروت اباطه در پرتو نظریه ساخت‌گرایی تکوینی گلدمن، فصلنامه علمی لسان مبین، سال هفدهم، دوره جدید، شماره ۶۲، زمستان، ص ۴۷-۶۸.

DOI: 10.30479/lm.2024.18908.3555



ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف © نویسندگان

۱. مقدمه

تحلیل و بازخوانی داستان‌ها و روایت‌ها پدیده جدیدی نیست، بلکه با هر عنوانی از زمان ارسطو آغاز شد و در ابتدای قرن بیستم با ظهور فرمالیست‌ها شدت گرفت (مشایخی، ۱۳۹۵ه.ش، ص ۱۳۷). نویسندگان هر دوره با بیان آراء و نوشته‌های خود توانسته‌اند مشکلات و اوضاع جامعه را در قالب «رمان» عرضه کنند (غیبی، ۱۳۹۵ه.ش، ص ۸۵). یکی از آن نویسندگان ثروت اباطه نویسنده معاصر مصری است که تلاش نموده با خلق آثار ادبی و ارزشی جان‌های تشنه عصر خویش را سیراب نموده، و خاطره‌های سرگردان و پریشان مردمانش را نظم و انسجام بخشیده و به جاده راستی و درستی برماند. اباطه شخصیتی اجتماعی و ادبی دارد، و این خوی او در اثرش اثر گذاشته و بدان پیرنگی چنین بخشیده‌است، از آن رو بر آن شدیم با نگاهی جامعه‌شناختی بدان وارد شده و در پی صید دُرهایی باشیم که دغدغه‌های عمومی و اجتماعی وی را نشان می‌دهد. در این راستا، در تحلیل جامعه‌شناختی، ارتباط رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» با وضعیت و دگرگونی‌های جامعه بررسی شده، و آرا و اندیشه‌های نویسنده کشف می‌گردد، زیرا همان‌طور که گلدمن ابراز داشته‌است، نویسنده آمال و آرزوها و خواسته‌های گروه را در اثر خود انعکاس می‌دهد که از آن به «جهان‌نگری»^۱ تعبیر می‌شود. خواننده از لابه‌لای گفت‌وگوی شخصیت‌ها با یکدیگر، نسبت به اندیشه و احساسات و به عبارتی دیگر نسبت به «جهان‌نگری» طبقات اجتماعی آگاه می‌گردد.

یکی دیگر از مفاهیم کلیدی این پژوهش شخصیت‌پردازی است. «حوادث داستان توسط شخصیت‌ها رشد و نمو و پیچیدگی پیدا می‌کند و نویسنده به وسیله شخصیت‌ها، پیام و اندیشه خود را به مخاطب انتقال می‌دهد» (عبدالرحمن فتاح، ۱۹۹۶م، ص ۴۸). عنصر شخصیت یکی از مهم‌ترین عناصر سازنده داستان است که «مدار معانی و مفاهیم انسانی و محور افکار و اندیشه‌ها در داستان به شمار می‌رود» (غنیمی هلال، ۱۹۷۷م، ص ۵۶۲). نویسنده با بهره‌گیری هنرمندانه از شخصیت‌پردازی و با استفاده از نبوغ ذاتی خود، می‌تواند مسائل اجتماعی و افکار و احساسات و آرمان‌های جامعه را هنرمندانه به تصویر بکشد.

اساس کار این پژوهش نظریه ساخت‌گرایی تکوینی گلدمن است؛ ساخت‌گرایی تکوینی در مجموع، بررسی ساختار اجتماعی - تاریخی دوره‌ای است که در محتوای اثر ادبی به آن پرداخته می‌شود (علایی، ۱۳۸۰ه.ش، ص ۲۷). برخلاف جامعه‌شناسی محتواها که بازتاب آگاهی جمعی را در اثر هنری می‌بیند، جامعه‌شناسی ساخت‌گرا اثر را یکی از مهم‌ترین عناصر سازنده آگاهی جمعی می‌داند.

وظیفه منتقد جامعه‌شناسی این است که ما را در کشف رابطه جهان اثر با ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه و میزان انسجام‌بخشی به جهان‌نگری‌های طبقات اجتماعی یاری کند. در این پژوهش در نظر است با تحلیل شخصیت‌ها و شیوه‌های شخصیت‌پردازی با رویکرد جامعه‌شناختی، اولاً ارتباط میان ساختار رمان و ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی بررسی، و ثانیاً نظام فکری نویسنده - که براساس اندیشه گلدمن - برگرفته از ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی است، تبیین گردد و در مرحله بعد چرایی آفرینش ادبی توسط اباطه در قالب رمان و نحوه انسجام‌بخشی نویسنده به جهان‌نگری‌ها در جهان خیالی اثر تحلیل شود. با توجه به آنچه گفته شد اهمیت و ضرورت واکاوی و تحلیل شخصیت‌پردازی در رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» با رویکرد جامعه‌شناختی تبیین می‌گردد و به پرسش‌های زیر پاسخ داده می‌شود: طبق نظریه گلدمن، اباطه از چه شیوه‌هایی برای شخصیت‌پردازی در رمان «ثُمَّ تَشْرِقُ الشَّمْسُ» بهره برده‌است؟ نویسنده چگونه با شخصیت‌پردازی به جهان‌نگری طبقات اجتماعی انسجام بخشیده‌است؟

گمان می‌رود که اباطه از ترکیب شخصیت‌های مختلف و همچنین از شیوه‌های مختلف شخصیت‌پردازی از جمله گفت‌وگوی دوطرفه، مونولوگ، و کنش‌ها در جهت پیشبرد اهداف داستان در این رمان بهره برده‌است. به نظر می‌رسد او با خلق شخصیت‌های داستانی دیدگاه‌های مختلف جامعه را بیان و جهان‌نگری یکایک آنان را به تصویر کشیده و از هنر شخصیت‌پردازی و به‌کارگیری سایر عناصر داستان برای ارائه یک درون‌مایه اجتماعی تکرارشونده منسجم و هدفمند و انسجام‌بخشی به جهان‌نگری طبقات اجتماعی به‌خوبی بهره برده‌است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های فراوانی با موضوع شخصیت و شخصیت‌پردازی تاکنون انجام گرفته‌است؛ از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

بررسی تطبیقی و تحلیل شخصیت در آثار داستانی ثروت اباطه و شیرزاد حسن از دیدگاه روان‌شناسی و نقد ادبی نوشته یدالله پشآبادی که به بحث و کنکاش حول محور شخصیت‌های داستانی در آثار این دو نویسنده پرداخته و از دیدگاه روان‌شناختی و نقد ادبی و شیوه‌های شخصیت‌پردازی مورد تحلیل قرار داده‌است.

تحلیل و بررسی درون‌مایه، گفت‌وگو و شخصیت در داستان‌های هارب من الایام و شیء من الخوف ثروت اباطه نوشته خوش‌قدم ابوالقاسمی که این دو رمان را در موضوعات فوق مورد تحلیل قرار داده‌است.

پایان نامه «سیمیائیة العتبات النصیة فی روایة "هارب من الأيام" لثروت أباطة» پژوهشی از ایناس بسیونی ابراهیم النوحی که در آن نویسنده به تحلیل نشانه‌شناسی گفتمان روایی در سه رمان "هارب من الأيام، الضباب و شیء من الخوف" پرداخته است.

جریان سیال ذهن در رمان‌های ثروت اباطه اثر دادخواه تهرانی که در آن نویسنده پس از توضیح مختصری نسبت به ماهیت جریان سیال ذهن و شیوه‌های روایت‌گری آن، به بهره‌گیری اباطه در برخی رمان‌های خود از این شیوه روایت‌گری پرداخته است.

وجه تمایز جستار حاضر نسبت به پیشینه مذکور این است که با رویکرد جامعه‌شناختی و با کنکاش و بررسی شیوه‌های شخصیت‌پردازی رمان «ثُمَّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ» میزان موفقیت نویسنده در انسجام‌بخشی به جهان‌نگری‌های طبقات اجتماعی جامعه مصر را مورد نقد و بررسی قرار دهد. با توجه به بررسی‌های انجام‌گرفته علی‌رغم وجود پژوهش‌هایی با عناوین تحلیل شخصیت و شخصیت-پردازی، پژوهشی با رویکرد تحلیل شخصیت و شخصیت‌پردازی با محوریت نقد جامعه‌شناختی و از منظر ساخت‌گرایی تکوینی مشاهده نگردید.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. ساخت‌گرایی تکوینی

تحلیل جامعه‌شناختی در عرصه ادبیات، به بررسی تأثیر متقابل ادبیات و جامعه می‌پردازد؛ در این شیوه تحقیق، ارتباط رمان با وضعیت و دگرگونی‌های جامعه بررسی شده، چگونگی بازتاب هنرمندانه اجتماع در جهان تخیلی اثر، نقد و تحلیل می‌شود. براساس اندیشه گلدمن اثر ادبی ساختاری معنادار و منسجم دارد و به همین دلیل می‌تواند گرایش‌های آگاهی جمعی گروه را به بالاترین درجه انسجام برساند. طبق اندیشه گلدمن اثر ادبی محصول ساختار ذهنی گروهی بوده که نویسنده به آن تعلق دارد؛ بر این اساس بررسی ساختار اجتماعی - تاریخی دوره‌ای که در محتوای اثر ادبی به آن پرداخته می‌شود و یافتن پیوندهای اثر ادبی با ساختارهای محیطی و کشف نظام فکری نویسنده یکی از اساسی‌ترین محورهای کار منتقد اجتماعی به‌منظور فهم بهتر اثر ادبی است. در این روش برای کشف نظام فکری نویسنده و دستیابی به آگاهی جمعی، نخست ساختارهای معنادار داخلی متن از طریق تحلیل عناصر موجود در آن، از جمله؛ شخصیت‌ها، زمان، مکان، موضوع، ترتیب رمان و غیره (غولدمان، ۱۹۸۶م، ص ۵۱) کشف و انسجام درونی ساختار اثر توصیف می‌گردد که این مرحله «دریافت» نام دارد. یکی از محوری‌ترین عناصر داستانی که می‌تواند پژوهش‌گر را در کشف جهان‌بینی پنهان در ساختار اثر یاری کرده و دلالت‌های اثر را نمایان سازد «شخصیت‌پردازی» است. نویسنده به‌واسطه

«شخصیت‌پردازی» افکار و احساسات، اندیشه، آرمان‌ها و هرآنچه در زوایای پنهان ذهن او قرار دارد را ترسیم می‌کند و خطوط فکری داستان را پیش می‌برد. با تحلیل شخصیت داستانی می‌توان اثر را بهتر درک کرد و به نظام فکری نویسنده دست یافت. لازمه فهم اثر درک شرایط تاریخی آن است. از نظر گلدمن فهم و درک اثر و زیبایی‌های هنری آن هنگامی میسر است که در ساختار فراگیر شرایط تاریخی شکل‌دهنده‌اش قرار داده شود؛ بنابراین در مرحله دوم که «تشریح» نامیده می‌شود، تلاش بر آن است تا ساختارهای معنادار داخلی متن به‌عنوان کلیت اثر ادبی در قالب ساختارهای بزرگ‌تر و خارج از متن همچون سیاسی، اجتماعی، تاریخی و اقتصادی جامعه قرار داده شود (عصفور، ۱۹۹۸م، ص ۱۲۹). پژوهش‌گر در این عملیات به دنبال یافتن پیوندهای معنادار با ساختارهای فکری، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه است.

۲-۲. خلاصه رمان

نویسنده در فصل اول داستان نوع روابط و صمیمت حاکم بر فضای خانواده «همام‌بک» را به تصویر می‌کشد. «همام‌بک» قطعه زمینی را به نام همسرش سند زده‌است. اشک در چشمان «سمیره‌خانم» حلقه می‌زند و با ناراحتی و غضب می‌گوید: چه کسی گفته من از تو زمین می‌خواهم. من فقط خواهان سلامتی تو هستم (باطله، ۲۰۱۹م، ص ۸). «خیری» پسر بزرگ «همام‌بک» شخصیت اصلی و نماینده قشر سنت‌گرا و پایبند به ارزش‌ها است. او به علت تغییر جایگاه خانوادگی و احساس نابرابری طبقاتی از ازدواج با «وفیه» که به یکدیگر علاقه داشتند، سر باز می‌زند و به همین علت در برهه‌ای از زمان مبتلا به افسردگی روحی و دچار لغزش‌هایی می‌گردد. «یسری» پسر کوچک «همام‌بک» در این رمان نقش «قهرمان» داستان با نگرش منفی را ایفا می‌کند. آثار فقر، روح او را خراشیده‌است و هیچ چیز جز کسب ثروت او را آرام نمی‌کند. «یسری» با «فائزه» که کر و لال است، ازدواج کرد و از این طریق به ثروت هنگفت دست یافت. ثروت بادآورده، چشم طمع او را سیر نکرد و برای کسب ثروت بیشتر با «حامد» همراه و در زدوبندهای مالی شریک و در نهایت گرفتار قانون شد. «حامد» یکی دیگر از شخصیت‌های اصلی است که پس از گرفتن مدرک دکترا به مصر باز می‌گردد و در دانشگاه مشغول تدریس می‌شود. آثار روانی برجای‌مانده از فقر و بلندپروازی، از او شخصیتی طمع‌کار و زیاده‌خواه خلق کرده و شیفتگی به فرهنگ غرب، بی‌توجهی به ارزش‌های دینی و نگرش تحقیرآمیز نسبت به سنت‌ها از او شخصیتی تهی و بی‌هویت ساخته‌بود.

۲-۳. شیوه‌های شخصیت‌پردازی و انسجام‌بخشی به جهان‌نگری‌ها

اندیشه و افکار نویسنده از مجرای کنش و گفت‌وگوی شخصیت‌ها درک می‌گردد؛ بنابراین نویسنده برای بیان احساسات و افکار خویش شخصیت‌هایی متناظر با نظام فکری خود خلق می‌کند.

احساسات، اندیشه و افکار نویسنده حاصل ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی بوده که اثر ادبی در درون آن تکوین یافته و نویسنده با استفاده از هنر شخصیت پردازی بدان در دنیای تخیلی رمان انسجام بخشیده و ابعاد و دامنه آن را برای خواننده به تصویر می کشد. نویسنده در واقع «خصوصیات درونی و عاطفی خود را در ساخت و پرداخت شخصیت ها به کار می گیرد» (میرصادقی، ۱۳۹۴، ش، ص ۴۸۱) و این خصوصیات درونی و عاطفی نویسنده نتیجه ی تکوین در بستر اجتماع و ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی بوده که با تحلیل شخصیت ها و شخصیت پردازی قابل احصا است.

۲-۳-۱. شخصیت پردازی مستقیم

در این شیوه مؤلف به صورت صریح به معرفی شخصیت داستانی می پردازد و خصوصیات او را برای خواننده تشریح می کند. خواننده از لابه لای این توصیفات به «جهان نگری» طبقات اجتماعی و نظام فکری نویسنده رهنمون می گردد. «جهان نگری عبارت است از مجموعه ای از گرایش ها، احساسات و اندیشه هایی که اعضای یک گروه را به هم پیوند می دهد و آنان را در مقابل گروه های دیگر قرار می دهد» (گلدمن، ۱۳۷۶، ش، ص ۲۰۶). اباضه در معرفی برخی از شخصیت های داستان امثال «حامد» از این شیوه بهره می برد. او با شخصیت پردازی «حامد» و پرداختن به خانواده اش «آگاهانه» به مسئله فقر و پیامدهای آن می پردازد: «كَانَ حَامِدٌ أَفْنَدِي يُقِيمُ مَعَ أُمِّهِ الْاِسْتِ مَرِيْمَ وَأَخْتِهِ دَوْلَتَ فِي شِقَّةٍ مُتَوَاضِعَةٍ.. أَمَّا أَبُوهُ فَقَدْ تَرَكَهُمْ لَا يَزِدُّ جَوْعَهُمْ إِلَّا مَعَاشَ صَنِيلٍ» (اباضه، ۲۰۱۹، ص ۲۱). توصیف زندگی در آپارتمانی کوچک «فِي شِقَّةٍ مُتَوَاضِعَةٍ» و اشاره به تنگنای معیشتی خانواده حامد پس از مرگ پدر آغازی برای پرداختن به مسئله فقر است. «فقر و شکاف طبقاتی» جزئی از ساختارهای اقتصادی جامعه مصر است که با ساختارهای سیاسی، اجتماعی و حتی ساختار فرهنگی ارتباط دیالکتیکی تنگاتنگی دارد. «ناکارآمدی و ضعف حاکمان، جنگ ها و اشغال مصر توسط اجانب و سیاست های استعماری، سیاست ظالمانه ملّاکان و زمین داران در به استثمار کشیدن طبقه کارگری (کشاورزان) و..» (عمر عبدالعزیز، ۱۹۸۹، ص ۴۰۷) از عوامل مؤثر در ایجاد «فقر و شکاف طبقاتی» به شمار می روند. مسئله فقر و به تبع آن فقدان عدالت اجتماعی که در حداکثر آگاهی طبقاتی و در ساختارهای ذهنی جامعه مصر وجود دارد، به عنوان یک جهان نگری در ذهن اباضه تبلور و تکوین یافته است. او از طریق رمان و در لابه لای رویدادهای داستان این جهان نگری را بیان می کند. فقر و پیامدهای آن نمونه ای از ساختارهای معناداری است که نویسنده با توصیف شخصیت «حامد» بدان پرداخته است: «وَكَمْ عَوْدَ الْفَقْرِ حَامِدَ مِنْ عَادَاتٍ؛ فَقَدْ عَوَّدَتْهُ مَلَاسُهُ الْقَدِيمَةُ مَثَلًا أَنْ يَنَائِيَ فِي مَشِيَّتِهِ وَحَرَكَاتِهِ حَتَّى لَا يَسْتَدُ الْاِحْتِكَالُ بِهَا فَتُبْلَى الْبَقِيَّةُ الْبَاقِيَةُ مِنْهَا» (اباضه، ۲۰۱۹، ص ۲۲). نویسنده از زبان راوی داستان به صورت مستقیم به پدیده فقر اشاره می کند، اما آن بخش از رفتار و عادات «حامد» که بنا به تصریح صریح نویسنده نشأت گرفته از فقر است به صورت غیرمستقیم تصویری از خصوصیات و ویژگی های پنهان شخصیت او را برای خواننده ترسیم می کند. در این

تصویرپردازی حامد شخصیتی نادار و ژنده‌پوش بوده و ترس از پارگی لباس‌های مندرس در نحوه گام برداشتن او نیز اثرگذار است؛ او از این نگرانی به آرامی و با تأنی گام بر می‌دارد تا مبادا در اثر اصطکاک بیشتر مندرس و کهنه گردد. ژنده‌پوشی و استعمال لباس‌های کهنه و مندرس نمونه‌ای از سبک زندگی رایج طبقه کارگری در جامعه مصر و نشانه‌ای از آثار فقر بوده که در محتوای رمان بازتاب یافته‌است. «فقر» و پیامدهای اجتماعی آن یکی از مضامین اجتماعی و از جمله درون‌مایه‌های تکرار شونده‌ای است که بسیاری از نویسندگان هم‌عصر اباضه بدان پرداخته‌اند. نویسنده در تصویرپردازی افکار و آرزوها، رویاها و احساساتی که در ذهن شخصیت‌ها خطور می‌کند نیز گاهی اوقات از شیوه مستقیم استفاده می‌کند؛ او با این عبارت «صَامِتَةٌ أَفْوَاهُهَا، صَاخِبَةٌ عَقُولُهَا، يَضْجُ فِي دَاخِلِ كُلِّ مِنْهُمْ زِحَامٌ مِنَ الْأَمَالِ وَالْمَخَافِ وَالظُّنُونِ» (همان، ص ۲۶) و با اشاره به اذهان آشفته و پر از تشویش و اضطراب شخصیت‌های «حامد»، «الست مریم» و «دولت» مقدمه‌چینی می‌کند تا به زوایای پنهان ذهن آنان وارد شود و آمال و آرزوهای هر کدام را برای خواننده به تصویر بکشد، آمال و آرزوهایی که ریشه در فقر و پیامدهای روانی آن از جمله احساس خودتحقیری دارد؛ این پیامدها در هر یک از شخصیت‌ها به شکلی خودنمایی می‌کند و عیان می‌شود؛ در شخصیت «الست مریم» در قالب احساس نگرانی از چگونگی تأمین معاش و در شخصیت «حامد» با تصور رؤیایی در قامت یک استاد دانشگاه نمود می‌یابد: «فَهُوَ يَتَخَيَّلُ نَفْسَهُ فِي لَنْدَنَ ذَاتِهَا، وَيَمْتَدُّ بِهِ الْخَيَالُ وَيَمْتَدُّ حَتَّى لِيرَى نَفْسَهُ أَسَاطِئًا فِي الْجَامِعَةِ يَرْتَدِّي رُوبَهَا وَيُحَاضِرُ طَلِبَتَهَا» (همان، ص ۲۶). نویسنده با شخصیت‌پردازی «حامد» به صورت مستقیم تصویری از دنیای خیالی که در ذهن او خطور می‌کند را ترسیم می‌کند. اعزام به اروپا و طی کردن مدارج عالی علمی و ظاهر شدن در قامت یک استاد دانشگاه رؤیایی است که در افق ذهن «حامد» توسط اباضه تصویرپردازی می‌گردد. رؤیایی که تصویرگر دنیای «فقر، تبعیض و شکاف طبقاتی» بوده که در خفایای ذهن «حامد» پنهان است. به نظر می‌رسد اباضه با شخصیت‌پردازی «حامد» به صورت «ناآگاهانه» به موضوع «عدالت اجتماعی» می‌پردازد؛ چراکه عدالت اجتماعی می‌طلبد که دستیابی به هرگونه مناصب و شغلی بر اساس نبوغ، توانمندی و استعدادها باشد و نقش واسطه‌ها در آن کم رنگ شود، اما در جامعه مصر «واسطه‌ها» در این خصوص نقش فعال‌تری ایفاء می‌کنند. از این‌رو احتمال «ناآگاهانه» بودن بازتاب این پدیده اجتماعی در محتوای رمان می‌رود که نویسنده آن‌گونه که در خاطراتش بیان کرده، برای دستیابی به شغل و کار مناسب دست به دامن واسطه‌ها می‌شود (همان، ۲۰۲۰، ص ۶۸) و در واقع گویی این مسئله یک پدیده مرسوم است. در اندیشه گلدمن منتقد باید به آن بخش از آگاهی طبقاتی توجه کند که در ناخودآگاه آفریننده اثر حضور دارد و او به صورت ضمنی و تصادفی و ناآگاهانه آن را در اثر انعکاس می‌دهد (گلدمن، ۱۳۷۶ش، ص ۲۵۵). متوسل شدن «حامد» به «عزت‌بک» برای یافتن شغل مناسب در سه بخش از داستان صریحاً اشاره شده و هیچ‌گونه نشانه‌ای دال بر واکنش منفی نویسنده نسبت به این پدیده در متن داستان مشاهده نمی‌شود، بنابراین این‌گونه استنباط می‌گردد

که اباضه آن بخش از آگاهی طبقاتی که در ناخودآگاه او حضور دارد؛ یعنی استفاده از «واسطه‌ها» را «ناآگاهانه» در اثر انعکاس داده‌است. از نظر گلدمن «نویسنده نابغه کسی است که اگر فقط مشهودات و احساسات خود را بیان کند، در عین حال از مسائل اساسی زمانه و دگرگونی‌های آن نیز سخن رانده- است» (همان، ص ۲۶۷). جامعه سنتی مصر یک جامعه طبقاتی بوده و در آن شغل‌ها غالباً براساس سنت آباء و اجدادی دست به دست می‌شود، اما به دنبال تغییرات ساختاری در جامعه جدید مصر، دگرگونی‌هایی در این چرخه سنتی ایجاد شده که نقش واسطه‌ها در ایجاد این دگرگونی قابل ملاحظه است. این دگرگونی تدریجی و نامحسوس در ساختار اجتماعی یکی از مسائل اساسی زمانه و از جمله تغییرات در آگاهی جمعی جامعه مصر به شمار می‌رود که اباضه در محتوای این رمان به صورت «ناآگاهانه» از آن سخن رانده‌است.

نویسنده در ادامه داستان به شخصیت «الست مریم» می‌پردازد و به شیوه مستقیم پیامدهای فقر را به تصویر می‌کشد: «هِيَ تَفَكِّرُ فِيمَا سَيُؤَلِّ إِلَيْهِ خَالُهَا إِن سَافَرَ ابْنُهَا، وَكَيْفَ تُدَبِّرُ أَمْرَهَا بِالْمَعَاشِ الصَّغِيرِ» (اباضه، ۲۰۱۹م، ص ۲۶)؛ چگونگی دست‌وپنجه نرم کردن با تنگنای معیشتی برای زنی که همسرش او را با مستمری ناچیزی تنها گذاشته، تصویری است که اباضه با شخصیت‌پردازی مادر «حامد» برای مخاطب ترسیم می‌کند. این تصویر بازتاب زندگی بیوه‌زنانی است که در ساختار محیطی جامعه مصر با فقر دست‌وپنجه نرم می‌کنند و به‌ناچار برای ادامه حیات و تأمین معاش خانواده تن به کارهای سخت بیرون از منزل می‌دهند. نویسنده با پردازش شخصیت «الست مریم» و توصیف ساختار فقر و اشاره ضمنی به اشتغال اجباری و بیرون از منزل زنان، در جهان رمان که با ساختارهای ذهنی جامعه مصر انطباق و هماهنگی دارد، به موضوع «عدالت اجتماعی» که در واقع «جهان‌نگری» طبقات اجتماعی است، انسجام می‌بخشد. «عدالت اجتماعی» از درون‌مایه‌های تکرارشونده در عصر نویسنده و محور اندیشه و افکار اباضه در خلق رمان است که در بخش‌های مختلف داستان و در لابه‌لای رویدادها و گره‌افکنی‌ها حضور پررنگ دارد. حوادث داستان و گفت‌وگوها بر اساس این جهان‌نگری، پردازش شده‌اند.

۲-۳-۲. شخصیت‌پردازی غیرمستقیم

مؤلف برخلاف شیوه مستقیم در این روش به توصیف مستقیم ویژگی‌ها، افکار و احساسات شخصیت‌ها نمی‌پردازد؛ بلکه از طریق گفتار و کنش‌ها و به عبارت دقیق‌تر از طریق نشانه‌ها، شخصیت اصلی و فرعی داستانی را معرفی می‌کند. «نشانه‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند: نشانه‌های ظاهری، نشانه‌های گفتاری و نشانه‌های رفتاری» (دوایت، ۱۳۷۶ه.ش، ص ۱۳۹). خواننده به واسطه این نشانه‌ها به احساسات و اندیشه‌های درونی و روانی شخصیت‌ها پی برده و به جهان‌بینی نویسنده دست می‌یابد.

۲-۳-۲-۱- نشانه‌های ظاهری شخصیت‌ها

نویسنده گاهی اوقات تلاش می‌کند تا با توصیف ظاهری و با برجسته کردن موضوعی نوع نگرش، احساسات، اندیشه و نوع نگاه او به جامعه و به عبارت کلی شخصیت درونی و بیرونی فرد را برای خواننده ترسیم کند، لذا از نشانه‌های ظاهری استفاده می‌کند (همان). نشانه‌های ظاهری در آثار نمایشی و هنرهای تجسمی و دیداری بیشتر کاربرد دارد، اما در آثار مکتوب نیز گاهی اوقات توسط راوی به صورت مستقیم تصویرپردازی و یا در لابه‌لای گفت‌وگوها به آن اشاره می‌گردد. نشانه‌های ظاهری از قبیل استفاده از عینک دودی، کراوات، عصا، نوع گفتار، نوع راه رفتن و... غالباً بیان‌گر شخصیت نوعی و تیپ است. اباضه در این رمان کمتر از نشانه‌های ظاهری بهره برده‌است، به عنوان مثال به نظر می‌رسد نویسنده در توصیف ظاهر شخصیت «فوازیک» دوست «همام» و اشاره به سر و صورت تراشیده او در صدد ترسیم خط فکری شخصیت «نواز» است: «أَمَّا فَوْازٌ فَقَدْ كَانَ قَصِيرَ الْقَامَةِ مَلِيءَ الْجِسْمِ وَالْوَجْهِ، حَلِيقَ اللَّحْيَةِ وَالشَّارِبِ وَالرَّأْسِ» (اباضه، ۲۰۱۹، ص ۳۷). توصیف ظاهری یکی از روش‌های مستقیم شخصیت‌پردازی است؛ بنابراین اشاره به تراشیدن سر و بویژه ریش و سبیل توصیف ظاهری بوده و به خودی خود نشانه نیست، اما با قرار دادن این ساختار در ساختار فراگیر جامعه دینی مصر که داشتن محاسن عرف است، می‌تواند نشانه و نماد بی‌توجهی نسبت به ارزش‌های دینی باشد. براین اساس نویسنده در این بخش از رمان با استفاده از شخصیت‌پردازی در صدد معرفی شخصیت «فواز» به عنوان فردی بازاری است که چندان توجهی به حلال و حرام ندارد. او در ادامه داستان، از طریق گفت‌وگوی دوطرفه این جنبه شخصیتی او را تثبیت می‌کند: «لِمَاذَا لَا تَكْتُبُ الْأَرْضَ بِاسْمِ زَوْجَتِكَ؟ فَقَالَ هُمَامٌ جَارِعًا: أَتَعْنِي أَهْرَبُ أَمْوَالِي؟ وَمَا الْبَأْسُ.. هَذِهِ سِرْقَةٌ يَا فَوْازُ!» (همان، ص ۳۸). نویسنده با پردازش شخصیت و انعکاس جهان‌نگری «فواز» صدای صنف بازاری جامعه مصر را به تصویر می‌کشد. ثبت سند دارایی و اموال خود به نام همسر جهت عدم مصادره اموال و قاچاق اموال «أَهْرَبُ أَمْوَالِي» یا به عبارتی «پول‌شویی» نمونه‌ای از بازتاب ساختارهای محیطی در جهان‌اثر بوده که در این بخش از داستان نویسنده بدان پرداخته‌است. در طرف دیگر این گفت‌وگو، شخصیت «همام» قرار دارد که دیدگاه و صدای او تا حد زیادی به صدای نویسنده نزدیک می‌شود. توجه به ارزش‌ها و خانواده و کسب درآمد حلال برخاسته از نظام فکری خداپاورانه اباضه است که در دنیای واقعی و ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی جامعه مصر به تدریج رنگ باخته و نویسنده به صورت آگاهانه در دنیای خیالی رمان بدان انسجام می‌بخشد. در چنین جامعه‌ای همه ارزش‌های اصیل به ارزش‌های مادی و کالا و سرمایه و به عبارتی دقیق‌تر به جامعه «شیء‌واره» تبدیل شده‌است. اباضه با تصویرپردازی شخصیت «فوازیک» تصویری از جامعه «کالامحور» ترسیم می‌کند که در آن ارزش‌های اصیل رنگ

باخته و روابط میان انسان‌ها بیش‌ازپیش به روابط مبادله بدل می‌شود. روابطی که در آن یک شیء بی‌جان - کالا - با یک شیء بی‌جان دیگر - پول - مبادله می‌شود. انسان‌ها به آدمک‌های بی‌اراده و به زائده‌های یگانه واقعیت فعال و اثرگذار یعنی اشیاء بدل می‌شوند» (گلدمن، ۱۳۷۶ه.ش، ص ۴۴). «شیء‌واره» شدن جامعه نتیجه تغییرات در آگاهی طبقاتی به دنبال «مدرنیته» شدن آن و گرایش به تمدن جدید غرب است که در آگاهی جمعی جامعه مصر به تدریج رخ داده و اباطه تلاش می‌کند تا با آفرینش هنری این آگاهی را به بالاترین درجه انسجام برساند. اباطه با آفرینش شخصیت‌های داستانی و انعکاس صداها و گوناگون از زبان شخصیت‌های مختلف، این تغییرات تدریجی و نامحسوس در آگاهی جمعی را به تصویر کشیده است.

۲-۳-۲. نشانه‌های گفتاری

گفت‌وگو یکی از مهم‌ترین ابزارها برای معرفی شخصیت‌ها است که نویسنده از آن بهره می‌برد. گفت‌وگو در عمل داستانی بیشترین ارتباط را با شخصیت‌پردازی دارد تا جایی که از آن به عنوان کلید معرفی شخصیت‌ها یاد شده است (نجم، ۱۹۷۹م، ص ۱۱۷). شخصیت‌های داستان مانند انسان‌های واقعی با هم سخن می‌گویند و این گفتار حوادث داستانی را تبیین می‌کند و خصوصیات اجتماعی، فکری، روانی، حالت و احساسات شخصیت‌ها را نیز معرفی می‌کند (حکیم، ۱۹۷۳م، ص ۱۴۸). نویسنده از طریق گفت‌وگو افکار، اندیشه و جهان‌نگری طبقات اجتماعی را به منصه ظهور می‌رساند. گفت‌وگو یکی از روش‌های شخصیت‌پردازی غیرمستقیم است که به دو روش گفت‌وگوی دوطرفه (دیالوگ) و گفت‌وگوی درونی (مونولوگ) انجام می‌شود. اباطه در این رمان از هر دو شیوه بهره برده است.

الف) گفت‌وگوی دوجانبه (دیالوگ)

نویسنده به واسطه این نوع از گفت‌وگو قدم به قدم داستان را پیش می‌برد و از لابه‌لای آن شخصیت‌های داستان را برای خواننده معرفی می‌کند و در ضمن معرفی شخصیت‌های داستانی نظام فکری خود را بیان می‌کند. او در ابتدای داستان از طریق گفت‌وگوی «همام‌بک» و همسرش «سمیره خانم» فضای خانواده را که سرشار از عشق و محبت و مهربانی است، برای مخاطب تصویرپردازی می‌کند: «وَطَفِرَتْ إِلَى عَيْنَيْهَا دُمُوعٌ حَبَسَتْهَا أَنْ تَسِيلَ خَشْيَةً مِنْ إِعْصَابِ زَوْجِهَا الَّذِي يُرِيدُ رِضَاءَهَا.. أَتَنِي لَا أَرِيدُ مِنْكَ إِلَّا أَنْتَ، أَنْتَ وَحَدَكَ.. أَنْتَ غِنَايَ كُلُّهُ، تَكْفِينِي مِنْكَ ابْتِسَامَةً» (اباطه، ۲۰۱۹م، ص ۸). جاری شدن اشک شوق و رضا، تصویرپردازی دنیایی مبتنی بر محبت قلبی دوجانبه و جاری شدن مفاهیم عشق در خانواده عباراتی است که اباطه به واسطه آن روح حاکم بر خانواده «همام» را تصویرپردازی می‌کند مفاهیمی که کماکان ساری و جاری است، اما در ساختار جدید جامعه مصر با الگوپذیری از ساختار خانواده در تمدن غربی در حال تغییر است؛ بنیاد خانواده در ساختار گسترده جامعه مصر با ظهور موج «مدرنیته» و گسترش سبک زندگی غربی و تفکرات فمینیست در حال فروپاشی قرار دارد. اباطه که به ارزش‌ها و آرمان‌های

دینی التزام بیشتری دارد و نسبت به ویرانگری این تفکراتِ نوظهور و فروپاشی نظام خانواده و کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی در سطح جامعه احساس خطر می‌کند، دست به آفرینش ادبی می‌زند تا از طریق آن آگاهی طبقاتی جامعه را ارتقا و نسبت به خطرات سبک زندگی غربی هشدار دهد؛ اثر هنری با آفرینش جهانی، که ساختاری دقیق و استوار دارد، علاوه بر جبران ناکامی‌های واقعی، باعث تقویت آگاهی گروهی می‌شود (گلدمن، ۱۳۶۹ش، ص ۱۰۸)؛ لذا نویسنده در لابه‌لای رویدادها و گفت‌وگوها به دنبال تقویت آگاهی جمعی است؛ او گاهی در قالب تصویرپردازی یک زندگی لبریز از عشق، وفا و محبت مثل فضای پر از احساس خانواده «همام‌بک» و گاهی با تصویرپردازی یک زندگی پر از خیانت شخصیت‌هایی امثال «یسری» و «حامد» به این جهان‌نگری‌ها انسجام می‌بخشد. اباضه از طریق گفت‌وگوی دوطرفه در ماجرای خواستگاری «فهمی»، با شخصیت‌پردازی «حامد» به تشریح این دو ساختار و این دو نگرش متفاوت در خانواده مصری می‌پردازد: «یا ابینی، فَهْمِي ابْنُ حَلَالٍ وَنَعْرِفُهُ.. اَنَا لَا اَزُوجُ اخْتِي مِنْ عَامِلٍ! اَنَا لَا اَقْبَلُ اَنْ يُعِيرَنِي زُمَلَانِي بِأَيِّ زَوْجَتٍ اخْتِي مِنْ شَخْصٍ جَاهِلٍ، عَامِلٍ» (اباضه، ۲۰۱۹، ص ۲۳). در یک سوی این گفت‌وگو شخصیت «الست‌مریم» قرار دارد. برای او شاخصه‌های پاکی و نجابت زوج در انتخاب همسر و تشکیل خانواده، «ارزش» محسوب می‌شود؛ ارزشی که در ساختار ذهنی طبقات اجتماعی جامعه دینی مصر و در حداکثر آگاهی طبقاتی آنان قرار دارد، هرچند در روند سکولاریزه شدن ساختار جامعه و در تقابل با «مدرنیته» در حال رنگ باختن است. اباضه برای برجسته کردن این پدیده شخصیت «حامد» را می‌آفریند و از طریق گفت‌وگو نوع نگرش او را برای مخاطب ترسیم می‌کند؛ او در این داستان نماد شخصیت غرب‌گرا و بی‌هویت است؛ شخصیتی که با ارزش‌های دینی و سنت‌ها سر ج‌دال دارد. در آگاهی طبقاتی و ساختارهای ذهنی جامعه دینی مصر مفاهیمی هم‌چون «کرامت انسان»، «اخلاق‌مداری» و... ارزش‌هایی هستند که با غلبه فرهنگ غرب و سایر عوامل محیطی به تدریج رنگ باخته‌است. اباضه در خلال این گفت‌وگو، هنرمندانه به تشریح این نوع نگرش در شخصیت «حامد» پرداخته‌است؛ نگرشی که با نوع اندیشه نویسنده همسو نیست. او از طریق شخصیت‌پردازی و در لابه‌لای گفت‌وگوی دوطرفه، این دو نوع نگرش را بیان می‌کند و با بازتاب آن‌ها در جهان داستان به بیان جهان‌نگری طبقات اجتماعی می‌پردازد تا گرایش‌های آگاهی جمعی گروه را به بالاترین درجه انسجام برساند.

ب) گفت‌وگوی درونی (مونولوگ)

نوع دیگری از گفت‌وگو وجود دارد که در ذهن فرد خطوط می‌کشد و راوی داستان ضمیر ناخودآگاه او است که پرده از اسرار برمی‌دارد. در این شیوه خواننده همراه با راوی داستان، تراوشات ذهنی که به‌طور ناخودآگاه در ذهن فرد در حال پردازش و حرکت است را می‌فهمد؛ گویی خواننده خود در ذهن او قرار دارد. از این طریق شخصیت، اندیشه‌ها و افکار و اسرار مگوی خویش را یعنی هر آنچه

در دورترین نقطه ناخودآگاه است، بازگو می‌کند (نجم، ۱۹۷۹م، ص ۷۹). در گفت‌وگوی درونی خواننده به طور غیرمستقیم در جریان افکار شخصیت داستان و واکنش‌های او نسبت به محیط اطرافش قرار می‌گیرد و سیر اندیشه‌های او را دنبال می‌کند (میرصادقی، ۱۳۹۴ه.ش، ص ۵۹۱). اباطه در بخش‌هایی از رمان از این شیوه هنری استفاده کرده‌است. او هنگامی که قصد دارد شخصیت «یسری» را برای خواننده معرفی کند، با بازگو کردن آنچه در ذهن «یسری» ظهور می‌کند، افکار و اندیشه و شخصیت او را به تصویر می‌کشد: «وَمَا لَبِثْتَ حَاطِرَةً أَنْ هَفَّتْ إِلَى ذَهْنٍ يُسْرِي، مَاذَا لَوْ تَزَوَّجَ فَايِزَةُ؟! إِنَّهَا صَمَاءٌ؟.. إِنَّ الْأَغْنِيَاءَ الَّذِينَ وُلِدُوا فَقَرَاءَ لَمْ يَصِلُوا إِلَى الْغَنَى إِلَّا بِخُطْوَةٍ مِنْ هَذِهِ الْخُطَوَاتِ الْحَاسِمَةِ فِي حَيَاتِهِمْ.. فَمَا لِي لَا اتَّخِذُ هَذِهِ الْخُطْوَةَ فِي حَيَاتِي؟.. أَمَا لَوْ تَحَقَّقَ هَذَا الْأَمَلُ؟ إِذَنْ فَوَدَاعًا لِلْفَقْرِ» (اباطه، ۲۰۱۹م، ص ۱۲۴)، نویسنده با این مونولوگ بخش‌هایی از دنیای ذهنی «یسری» را آشکار و به صورت غیرمستقیم شخصیت او را به تصویر می‌کشد. دیدگاه شخصیت داستانی نسبت به برخی طبقات ثروتمند جامعه، نحوه ثروتمند شدن آنان، و همچنین نوع نگرش کالامحور به ارزش‌های دینی و سنتی جامعه بویژه نگاه کالامحور به امر مقدس ازدواج، و ارزش تلقی شدن «ثروت» و کسب آن از هر طریق ممکن - مانند ازدواج با «فایزه» که ناشناخته است - و اشاره ضمنی به فقر شخصیت «یسری» با جمله پایانی موضوعاتی هستند که نویسنده در دل این گفت‌وگوی درونی گنجانده‌است. نویسنده در واقع با تصویرپردازی افکار و احساسات شخصیت‌های مخالف و ناهمسوئی همچون «یسری» به بیان نظام فکری خود می‌پردازد. او در بخش دیگری از داستان با استفاده از این شیوه، نوع نگاه «یسری» نسبت به سنت‌ها و میزان پایبندی به ارزش‌ها را برای خواننده تبیین می‌کند: «فِي أَيِّ عَصْرِ يَعِيشُ أَخِي خَيْرِي، إِنَّهُ يَغْلُفُ نَفْسَهُ بِسِتَارِ سَمِيكِ مِنْ سَنَوَاتِ الْمَاضِي وَخُرَافَاتِهِ.. أَلَمْ يَرِ إِلَى الْحَيَاةِ الْيَوْمَ؟» (همان، ص ۱۲۱). نویسنده با نورپردازی به اعماق ذهن «یسری» افکار، احساسات و شخصیت او را ترسیم می‌کند. در این تصویرپردازی او شخصیتی است که در اعماق ذهنش برادرش «خیری» را آدم سنتی و قدیمی و به اصطلاح عقب‌مانده و خرافاتی، و خود و «دکتر حامد» را که پایبند به ارزش‌ها نیست، آدم امروزی و به اصطلاح مترقی می‌داند. گسست فرهنگی و شکاف طبقاتی میان نسل گذشته و حال و به عبارتی دقیق‌تر جدال میان «سنت‌گرایی» و «مدرنیته» از جمله ساختارهای اجتماعی- تاریخی دوره‌ای است که در محتوای رمان به آن پرداخته می‌شود. در این دوره جدال میان «سنت‌گرایی» و «مدرنیته» در آگاهی جمعی و ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی جامعه مصر تبدیل به چالش جدیدی شده‌است. این آگاهی طبقاتی و ساختارهای ذهنی در جهان داستان نیز بازتاب می‌یابد و از طریق تک‌گویی درونی شخصیت «یسری» قدم به عرصه وجود می‌گذارد. در این بخش از داستان «خیری» نماد جامعه سنتی و شخصیت «یسری» نماد جامعه مدرن و به اصطلاح «امروزی» است. در جامعه «امروزی» که از زبان «یسری» توصیف و بیان می‌شود، پایبندی به ارزش‌ها و سنت‌ها خرافات به شمار می‌رود و نشانه عدم درک زندگی و بینش کم است: «طَبْعًا تَقَافَتُهُ مَحْدُودَةٌ» (همان). بازتاب این ساختارهای اجتماعی - شکاف طبقاتی و گسست فرهنگی - در جهان

داستان بیان‌گر ارتباط دیالکتیک و دوسویه میان محتوای رمان و ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی است؛ آفرینش رمان از سوی نویسنده به منظور رساندن جامعه به بیشینه آگاهی ممکن و انسجام‌بخشی به جهان‌نگری، پاسخی معنادار به وضعیت اجتماعی جامعه مصر است که نویسنده به شیوه‌های متفاوت و بویژه از طریق گفت‌وگوی درونی بدان می‌پردازد. خواننده از طریق گفت‌وگوی درونی با عواطف، احساسات، افکار و اندیشه، رؤیاها و آرزوهای شخصیت داستانی و به تبع آن با آگاهی جمعی و جهان‌نگری نویسنده که براساس اندیشه گلدمن برخاسته از ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی است، آشنا می‌گردد.

۲-۳-۲. نشانه‌های رفتاری (کنش‌ها)

خواننده از لابه‌لای رفتار و کارهای اشخاص در داستان می‌تواند نسبت به نوع نگرش، علایق و سلیقه‌ها و افکار آنان شناخت پیدا کند. کنش‌های شخصیت‌های داستانی در موقعیت‌های مختلف بیان‌گر شخصیت واقعی آن‌ها است. اعمال و رفتار هر شخصیت داستانی می‌تواند به صورت غیرمستقیم بیانگر ویژگی‌ها و خصوصیات درونی او باشد. کنش‌ها خود به دو نوع عادی و غیر عادی تقسیم می‌شوند؛ کنش عادی عملی است که مرتب تکرار می‌شود (اخوت، ۱۳۷۱ ه.ش، ص ۱۴۴). تمسخر «وَقَالَ يُسْرِي فِي سُخْرِيَةٍ»، تندی «وَقَاطَعَ يُسْرِي أَحَاةً فِي حِلَّةٍ»، «وَقَالَ يُسْرِي فِي بَوَادِرِ غَضَبٍ»، کنش‌های انفجاری «وَفِي حَرَكَةٍ سَرِيعَةٍ إِتَّجَهَ يُسْرِي إِلَى الْبَابِ.. وَسَمِعَ خَيْرِي الْبَابَ يَنْصَفِقُ صَفَقَةً عَنِيفَةً» (اباطه، ۲۰۱۹ م، ص ۱۲۰) واکنش‌های «یسری» در موقعیت‌های مختلف را نشان می‌دهد که نماینده رفتار قشری از افراد جامعه با شخصیت‌هایی آشفته، هنجارشکن و خودمحور است. از سویی، ملاطفت «وَقَالَ خَيْرِي فِي بَسَاطَةٍ»، بالابودن آستانه تحمل «وَصَاقَ خَيْرِي بِهَذِهِ الْإِجَابَةِ وَلَكِنَّهُ كَظَمَ ضَيْقَهُ»، «وَقَالَ خَيْرِي مُحَاوِلًا أَنْ يَهْدِيَ أُمَّهُ» (همان) نشان از شخصیت دوراندیش، پایبند به ارزش‌ها و سنت‌ها، فداکار و خانواده‌محور «خیری» به عنوان یک فرد دیگر از جامعه دارد. او از طریق تصویرپردازی این کنش‌ها در واقع پرده از دو جریان و دو طبقه در ساختار گسترده جامعه مصر برمی‌دارد: طبقه نوظهور سنت‌گرایز، هنجارشکن و عدم پایبند به ارزش‌ها، در مقابل طبقه سنتی و ارزش‌مدار و پایبند به نظام خانواده. اباطه با آفرینش شخصیت‌های خیالی همسو با نظام فکری خود و با بهره‌گیری از شیوه‌های مختلف شخصیت‌پردازی، ضمن پیشبرد اهداف داستان، پیام و اندیشه خود را به مخاطب انتقال می‌دهد. بر اساس نظریه گلدمن، احساسات و اندیشه نویسنده متأثر از ساختارهای محیطی و بازتاب ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی است؛ ازاین‌رو اثر ادبی یک نظام مفهومی را در بر دارد که همخوان با ساختار اجتماعی بوده و جهان‌نگری و آگاهی جمعی را بیان می‌کند؛ یک نظام مفهومی منسجمی که در ساختار طبقات اجتماعی وجود دارد و تنها نویسنده توفیق می‌یابد که آن را در محتوایی ویژه بیان کند و به انسجام برساند (گلدمن، ۱۳۶۹ ه.ش، ص ۱۱۰)؛ بنابراین با تحلیل شخصیت‌های داستان و بررسی شیوه‌های شخصیت‌پردازی می‌توان به

درون‌مایه‌های تکرارشونده و افکار، احساسات و اندیشه نویسنده که بر اساس نظریه گلدمن بازتاب ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی است، راه یافت.

از بررسی و تحلیل ابعاد ظاهری، گفتاری و رفتاری شخصیت‌های داستانی اباضه در رمان «ثم تُشرقُ الشمس» درمی‌یابیم که اباضه برای بیان اندیشه، احساسات و افکار خویش شخصیت‌هایی متناظر با ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی جامعه مصر خلق کرده‌است. شخصیت‌های اباضه هرچند خیالی هستند، اما تصویری واقعی در جامعه دارند و نویسنده موفق شده‌است لحن و زبان شخصیت‌های داستان را به گونه‌ای واقع‌گرایانه به تصویر بکشد.

۲-۴. رابطه میان ساختارهای فراگیر طبقات اجتماعی و آفرینش ادبی

رویکرد جامعه‌شناختی نقد ادبی تعامل و رابطه میان محیط اجتماعی نویسنده و اثر ادبی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. بررسی محتوا و فرم اثر ادبی و رابطه آن با جهان‌نگری - به معنای عام - حاکم بر یک برهه از زمان، هدف نهایی این رویکرد است. «ساخت‌گرایی تکوینی بر این فرضیه بنیادی استوار است که خصلت جمعی آفرینش ادبی، حاصل آن است که ساختارهای جهان آثار با ساختارهای ذهنی برخی از گروه‌های اجتماعی، هم‌خوانند و یا با آن‌ها رابطه درک‌پذیر دارند» (همان، ۱۳۷۱ ه.ش، ص ۳۲۰)؛ براین اساس میان ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی و ساختار آفرینش‌های هنری و ادبی ارتباط دیالکتیکی و دوسویه برقرار است؛ یعنی اثر از یک سو بازتاب ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی بوده و فاعل اصلی اثر، گروه و یا طبقه‌ای است که نویسنده به آن گرایش دارد، نه نویسنده که گلدمن از آن به «فاعل جمعی» تعبیر می‌کند و از سوی دیگر اثر یکی از مهم‌ترین عناصر سازنده آگاهی جمعی است؛ یعنی عنصری که به اعضای گروه امکان می‌دهد تا به اندیشه و احساس و اعمالشان - که معنی واقعی و عینی آن‌ها را نمی‌دانند - آگاهی یابند. گلدمن اثر ادبی را جزئی از گروه و گروه را جزئی از ساختار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دوره‌ای معین می‌داند؛ بر این اساس هر اثر ادبی در برگیرنده جهان‌بینی گروهی است که این جهان‌بینی در اندرون آن تدارک یافته‌است (همان، ۱۳۶۹ ه.ش، ص ۱۱). مطالعه اجمالی بستر تاریخی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه مصر در عصر نویسنده، فرضیه ما را درخصوص وجود رابطه تنگاتنگ و دیالکتیکی و همچنین هم‌ارزی کامل میان ساختارهای دلالت‌گر رمان‌های نویسنده و ساختارهای معنادار طبقات اجتماعی جامعه مصر تقویت می‌کند. ساختارهای طبقاتی جامعه مصر با باز شدن دروازه‌های کشور به روی غرب و تغییرات کمی و کیفی، شاهد انقلاب فرهنگی وسیعی در لایه‌های مختلف جامعه بود. ورود تکنولوژی جدید از جمله توسعه چاپخانه‌ها، گسترش مدارس، اعزام دانشجویان به اروپا و به تبع آن بالا رفتن سطح عمومی دانش جامعه و... از جمله عوامل تأثیرگذار در گرایش قاطبه مردم به آثار مکتوب، نشریات، روزنامه‌ها و ادبیات است. ادبیات نیز در مسیر آشنایی با ادبیات جهانی دست‌خوش تحولاتی شد. در این ساختار اجتماعی جدید گرایش به

ادبیات داستانی و رمان، فزاینده و رو به رشد است. ادبیات داستانی و به‌ویژه رمان در این شرایط زمانی بهترین راه ارتباط با مردم، آگاهی‌بخشی به آنان و انعکاس دغدغه‌های جامعه است. بر این اساس اباطه که نسبت به جهان‌نگری و آگاهی جمعی طبقات اجتماعی اشراف دارد؛ در قالب رمان دست به آفرینش هنری می‌زند. بنابراین می‌توان ارتباط تنگاتنگ میان ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی جامعه مصر و ساختار ذهنی آفریننده اثر و ساختار رمان را مشاهده کرد؛ ساختارهایی همچون مهاجرت و اعزام دانشجویان به اروپا که نویسنده در داستان «حامد» و آوردن بخشی از سوغات فرهنگ غرب، بدان اشاره کرده‌است (اباطه، ۲۰۱۹م، ص ۱۱۶)، رسوخ فرهنگ غرب و گرایش جوانان به تفریحات ناسالم در مراکز فحشا در گفت‌وگوی «یسری» و دوستانش (همان، ص ۱۲۷)، کم‌رنگ شدن توجه به ارزش‌های دینی و ظهور موج بی‌دینی (همان، ص ۱۲۸)، فقر و شکاف طبقاتی و... مضامینی هستند که از ساختار جهان واقعی جامعه مصر در این رمان «آگاهانه» بازتاب یافته و اباطه به شیوه‌های مختلف شخصیت‌پردازی آن‌ها را بیان کرده‌است. در این میان ساختارهایی نیز در جهان اثر بازتاب یافته که به نظر می‌رسد در ناخودآگاه آفریننده اثر حضور دارد و او به‌صورت ضمنی و تصادفی و ناآگاهانه آن را بیان کرده‌است: «عَاشَتْ عُمَرَهَا فِي الْبَيْتِ آلَهُ، آلَهُ لَغَسَلِ الْأَطْبَاقِ وَلَغَسَلِ الْمَلَابِيسِ وَلَغَسَلِ الْأَرْضِ وَلِلْمُعَاوَنَةِ فِي الْمَطْبَخِ وَلِشَرَاءِ الْحَاجَاتِ وَلِكُلِّ مَا يَنْصِلُ بِأَعْمَالِ الْبَيْتِ، وَلَكِنَّهَا آلَهُ بِلا رَأْيٍ وَلَا رَغْبَةٍ تُبْدِيهَا» (همان، ص ۴۷)؛ تشریح نوع نگرش «دولت» نسبت به «زن» و وظایف تحمیلی و نانوشته او در منزل هم‌چون رفت‌وروب، آشپزی و... بیان‌گر ساختار خانواده در جامعه سنتی مصر بوده که توسط اباطه در ساختار رمان بدان پرداخته شده- است؛ صدای «دولت» و نوع نگرش او نسبت به نقش و کارکرد «زن» در خانواده سنتی مصر بازتاب صدای اعتراض‌گونه زنان در جامعه مدرنی است که با مفاهیم و شعارهای «فمینیست» خواستار استقلال مالی و آزادی بیشتر برای زنان هستند؛ این نوع نگرش از ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی جامعه سنتی به‌صورت «ناآگاهانه» در این داستان بازتاب یافته و از این‌رو «ناآگاهانه» به‌نظر می‌رسد که نویسنده کار زنان در منزل و پرداختن به تربیت نسل را ارزش می‌داند (همان، ۱۹۷۷م، ص ۶)؛ اما این نوع نگاه در جریانات فکری جدید (فمینیست) که حاصل نفوذ فرهنگ غربی است به‌نوعی محدودیت زنان به‌شمار می‌رود. این نوع نگاه با اندیشه نویسنده نیز هم‌سو نیست؛ چراکه از نظر اباطه «زن» در نگاه کالامحور غربی «ابزاری» برای شهوت‌رانی مردان و «کالایی» در خدمت نظام سرمایه‌داری بوده، اما در نگاه دینی، «زن» گوهری بی‌بدیل است (همان). از دیگر ساختارها می‌توان به جامعه مردسالار اشاره کرد که در ساختار رمان بازتاب یافته و نویسنده به‌صورت ضمنی و ناآگاهانه آن را بیان کرده‌است (همان، ۲۰۱۹م، ص ۴۸).

۳. نتیجه

اباطه تلاش دارد با خلق رمان و آفرینش شخصیت‌های داستانی و همچنین به‌کارگیری شیوه‌های مختلف شخصیت‌پردازی به تناسب نیاز، به ساختار رمان غنا ببخشد و از این طریق درون‌مایه‌های تکرارشونده از قبیل «فقر و شکاف طبقاتی، شیء‌وارگی، تقابل مدرنیته و سنت‌گرایی و...» را در ورای توصیفات ظاهری و گفت‌وگوی دوطرفه و مونولوگ برای خواننده تبیین کند. شخصیت‌های خیالی داستان‌های اباطه موجوداتی وهمی و تخیلی نیستند؛ بلکه برگرفته از واقعیت و هرکدام نماد و نماینده گروهی از طبقات مختلف جامعه هستند، با همان افکار و اندیشه و سبک زندگی متمایز که نویسنده با شخصیت‌آفرینی به آنان حیاتی دوباره بخشیده‌است؛ پس میان ساختارهای معنادار جهان واقعی با ساختار محدود جهان خیالی «رمان» انطباق و هماهنگی کامل وجود دارد. اباطه با خلق رمان «ثُمَّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ» و آفرینش شخصیت‌های خیالی هم‌چون «یسری»، «خیری»، «حامد» و... با بهره‌گیری از هنر شخصیت‌پردازی به شیوه‌های گوناگون و در قالب حوادث و رویدادهای جذاب، تلاش می‌کند تا جهان‌نگری طبقات اجتماعی را در جهان تخیلی رمان انسجام بخشد. دگرگونی تدریجی و نامحسوس در ساختار اجتماعی یکی از مسائل اساسی زمانه و ازجمله تغییرات در آگاهی جمعی جامعه مصر به‌شمار می‌رود که اباطه در محتوای این رمان به‌صورت «ناآگاهانه» از آن سخن رانده‌است. برخی از این دگرگونی‌ها را در روند شکل‌گیری جامعه مدرن و تغییر تدریجی در برخی ساختارها ازجمله تغییر در ساختار خانواده و گرایش به سبک زندگی نوین با معیارها و ارزش‌های متفاوت و بروز گسست فرهنگی میان نسل قدیم و امروزی و... می‌توان مشاهده کرد؛ تغییراتی که نتیجه تغییر در آگاهی جمعی جامعه مصر بوده، بی‌آنکه در ماهیت اساسی آن جامعه تغییری پدیدار شود.

با مطالعه رمان اباطه و بررسی سه مقوله جهان‌بینی نویسنده و طبقه اجتماعی، ساختار متن و ساختار اجتماعی جامعه مصر در عصر نویسنده، می‌توان چنین نتیجه گرفت که میان ساختار محیطی و براساس اندیشه گلدمن میان ساختارهای ذهنی طبقات اجتماعی و ساختار اثر، ارتباط دوسویه و دیالکتیکی برقرار است و هم‌خوانی دقیقی میان آن‌ها وجود دارد و اباطه - آگاهانه و چه بسا ناآگاهانه - این ساختارها را در آثار خود بازتاب داده‌است. اما در نظر گلدمن آن بخش از اندیشه و جهان‌بینی نویسنده که به‌صورت ناخواسته و ناآگاهانه در ساختار اثر بازتاب می‌یابد، برای مطالعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ اگرچه مقاصد اندیشه آگاهانه نویسنده را نیز نمی‌توان به کلی بی‌اهمیت شمرد.

منابع

- أباطة، ثروت. (۱۹۷۷م). قصر على النيل؛ القاهرة: مؤسسه هنداوي.
- أباطة، ثروت. (۲۰۱۹م). تَمُّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ؛ القاهرة: مؤسسه هنداوي.
- أباطة، ثروت. (۲۰۲۰م). لمحات من حياتي؛ القاهرة: مؤسسه هنداوي.
- اخوت، احمد. (۱۳۷۱ه.ش). دستور زبان داستان؛ تهران: نشر فردا.
- الحكيم، توفيق. (۱۹۷۳م). فن الأدب؛ بيروت: دارالكتاب اللبناني.
- دوايت، سواين؛ شهباء، محمد. (۱۳۷۶ه.ش). «شخصیت پردازی»؛ نشریه فارابی، شماره ۲۶، ص ۱۳۲-۱۵۱.
- عبدالرحمن فتاح، علي. (۱۹۹۶م). «تقنيات بناء الشخصية في رواية ثرثرة فوق النيل»؛ مجلة كلية الآداب، العدد ۱۰۲، جامعة صلاح الدين (كلية اللغات)، ص ۴۵-۸۳.
- عبداللهيان، حميد. (۱۳۸۱ه.ش). شخصیت و شخصیت پردازی در داستان معاصر؛ تهران: نشر آفتاب.
- عصفور، جابر. (۱۹۹۸م). نظريات معاصرة، القاهرة: مكتبة الاسرة.
- علائی، مشیت. (۱۳۸۰ه.ش). «نقد ادبي و جامعه‌شناسي»؛ كتاب ماه ادبيات و فلسفه، شماره ۱۰ و ۱۱، سال چهارم، ص ۲۰-۳۳.
- عمر عبدالعزيز، عمر. (۱۹۸۹م). دراسات في تاريخ مصر الحديث والمعاصر؛ اسكندرية: دارالمعرفة الجامعية.
- غنيمي هلال، محمد. (۱۹۹۷م). النقد الأدبي الحديث؛ القاهرة: دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع.
- غولدمان، لوسيان وآخرون. (۱۹۸۶م). البنيوية التكوينية والنقد الأدبي؛ ط ۲، بيروت: مؤسسة الأبحاث العربية.
- غیبی، عبدالاحد؛ بدخشان، رؤیا. (۱۳۹۵ه.ش)، «واکاوی تکنیک های داستانی در رمان فمینیستی بروکلین هاییتس اثر میرال الطحاوی»، فصلنامه لسان مبین. سال هفتم، شماره ۲۴، ص ۸۵-۱۰۸.
- القاضي، عبدالنعم زكريا. (۲۰۰۹م). البنية السردية في الرواية؛ مركز البحوث الإنسانية.
- گلدمن، لوسین. (۱۳۶۹ه.ش). نقد ساخت‌گرایی تکوینی؛ ترجمه محمدتقی غیاثی، چاپ اول، تهران: انتشارات بزرگمهر.
- گلدمن، لوسین. (۱۳۷۱ه.ش). جامعه‌شناسی ادبیات (دفاع از جامعه‌شناسی رمان)؛ ترجمه محمدجعفر پوینده، چاپ نخست، تهران: نشر هوش و ابتکار.
- گلدمن، لوسین. (۱۳۷۶ه.ش). جامعه، فرهنگ، ادبیات؛ گزیده و ترجمه محمدجعفر پوینده، نشر چشمه.
- مشایخی، حمیدرضا؛ میرسیدی، سید هانیه. (۱۳۹۵ه.ش). «بررسی رمان یوم قتل زعیم نجیب محفوظ بر اساس نظریه ریخت‌شناسی پراپ». فصلنامه لسان مبین. سال ۸، شماره ۲۵، ص ۱۳۷-۱۵۹.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۹۴ه.ش). ادبیات داستانی؛ چاپ هفتم، تهران: انتشارات سخن.
- نجم، محمد یوسف. (۱۹۷۹م). فن القصة؛ ط ۷؛ بيروت: دارالثقافة.
- وادی، طه. (۱۹۹۴م). دراسات في نقد الرواية؛ الطبعة الثالثة، القاهرة: دارالمعارف.

References

- Abaza, Tharwat (۱۹۷۷). Qasr ala al-Nile; Cairo: Hindawi Foundation. [In Arabic].
- Abaza, Tharwat (۲۰۱۹). Thomma Toshreq Al-Shamks; Cairo: Hindawi Foundation. [In Arabic].
- (۲۰۲۰) Abaza, Tharwat. Lamahat Men Hayati; Cairo: Hindawi Foundation. [In Arabic].
- Al-Hakim, Tawfiq (۱۹۷۳). Fann Aladab; Beirut: Dar Al-Kitab Al-Lubani. [In Arabic].
- Abdel-Rahman Fattah, Ali (۱۹۹۶). "Teqniyato Banae Alshakhsie Fi Revayat Sarsarah Fawq Alnil"; College of Arts Journal, Issue ۱۰۲, Salah Aldin University (Faculty of Languages), pp. ۸۳-۴۵. [In Arabic].
- Asfour, Jaber (۱۹۹۸). Nazariat Moaserah, Cairo: Alosrah Library.
- Omar Abdel Aziz, Omar (۱۹۸۹). Cairo: Nazariat Moaserah: Dar Al-Ma'rifa University. [In Arabic].
- Ghoneimi Hilal, Muhammad (۱۹۹۷). Alnaqd Aladabi Alhadith; Cairo: Dar Nahdet Misr for printing, publishing and distribution. [In Arabic].
- Goldman, Lucian et al. (۱۹۸۶). Albonyavinieh Altakvinieh; ۲nd edition, Beirut: Arab Research Foundation. [In Arabic].
- Alqazi, Abdel Naeem Zakaria (۲۰۰۹). Albonyah Alsardie Fi Alravaie; Human Research Center. [In Arabic].
- Najm, Muhammad Youssef (۱۹۷۹). Fann Alqeseh; Publish7; Beirut: Dar Alseqafah. [In Arabic].
- Wadi, Taha (۱۹۹۴). Dersat Fi Naqd Alrevayah; Third edition, Cairo: Dar Al Maaref. [In Arabic].
- Okhovat, Ahmed (۱۳۷۱). Dastur Zaban Farsi; Tehran: Farda Publishing. [In Persian].
- Dwight, Swain; Shahba, Muhammad (۱۳۷۶). «Shakhsiat Pardazi»; Nashrie Farabi, NO. ۲۶, pp ۱۵۱-۳۲. [In Persian].
- Abdullahian, Hamid (۱۳۸۱). Shakhsiat va Shakhsiat Pardazi; Tehran: Aftab Publishing. [In Persian].
- Alaii, Mashiiat (۱۳۸۰). "Naqd Adabi va Jame Shenasi"; Ketab Mah Va Adabiat, No. ۱۰ and ۱۱, year4, pp. ۲۳-۲۰. [In Persian].
- Gildemann, Lucien (۱۳۶۹). Naqd Sakhtgraii Takvini; Translated by Mohammad Taqi Ghayathi, first chapter, Tehran: Bozorgmehr Publications. [In Persian].
- Gildemann, Lucien (۱۳۷۱). JameShenasi Adabiat; Translated by Muhammad Jafar Powiandeh, Chap 1, Tehran: Publishing Hosh and Ibtekar. [In Persian].
- Gildemann, Lucien (۱۳۷۶). Jamee, Farhang, Adabiat; Gozideh, translated by Muhammad Jaafar Puyandeh, published by Cheshmeh. [In Persian].
- Ghaibi, Abdulahed; Badakhshan, Roya (2015), "Tecnike Dastan Romane Broklin ", Lesan Mobin. The seventh year, number 24, 85-108. [In Persian].
- Mashayikhi, Hamidreza; Mir Seyyedi, Seyyed Haniyeh (2015). "Roman Yavme Qatle Zaa'im". Lesan Mobin Quarterly. Year 8, No. 25, 137-159. [In Persian].
- Mirsadeghi, Jamal (۱۳۹۴). Adabiat Dastani; Publis 7th, Tehran: Soakhan Publications. [In Persian]

دراسة سوسولوجية للشخصية الروائية في رواية "ثُمَّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ" لثروت أباطة على ضوء البنيوية التكوينية الغولدمانية

مهدي برزگر^١، حسن مجیدی^{٢*}، حجت اله فسقری^٣، مصطفى مهدوی آرا^٤

^١ خريج دكتوراه في اللغة العربية وآدابها، جامعة الحكيم السبزواري، سبزوار، إيران

^{٢*} الأستاذ المشارك في فرع اللغة العربية وآدابها، جامعة الحكيم السبزواري، سبزوار، إيران.

^٣ الأستاذ المشارك في فرع اللغة العربية وآدابها، جامعة الحكيم السبزواري، سبزوار، إيران.

^٤ الأستاذ المشارك في فرع اللغة العربية وآدابها، جامعة الحكيم السبزواري، سبزوار، إيران.

معلومات المقالة الملخص

نوع المادة:

مقالة محكمة

تاريخ الوصول:

١٤٠٢/٠٣/٢٠

تاريخ القبول:

١٤٠٢/١١/٢٣

"البنيوية التكوينية" تعني أن العمل الأدبي هو نتاج البنية الذهنية للطبقة التي ينتمي إليها الكاتب وحسب مذهب إليه غولدمان، إنما الكاتب المبدع والحقيقي للعمل الأدبي هو أفراد الطبقة لا الكاتب بفرديته. فعلى ذلك تمثل مهمة الناقد الاجتماعي في اكتشاف العلاقة بين عالم العمل والبنى البينية والذهنية للطبقات الاجتماعية من أجل فهم الأعمال الأدبية بشكل أفضل. إنما ثروت أباطة من أبرز الروائيين وأكثرهم التزاماً بقضايا المجتمع المصري والذي استغل فن الكتابة خدمةً للشارع العربي والتأزر فيه. تعكس رواية «ثُمَّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ» مظاهر الواقع الاجتماعي للمجتمع المصري، والكاتب يعالج فيها الشخصيات مستهدفاً الارتقاء بالوعي الطبقي والانسجام للمثل والافكار والاحاسيس والقيم في المجتمع. وقامت الدراسة للكشف عن مدى توظيف الشخصيات للرواية وتوصيفاتها مستخدماً المنهج الوصفي التحليلي على ضوء منهج البنيوية التكوينية لغولدمان لتبيين مدى نجاح أباطة في استعراض أيديولوجيات الطبقات للمجتمع. وقد وظف الروائي ثروت أباطة الشخصيات الروائية بأنواعها الأصلية والثانوية والثابتة والنامية اعتماداً على دورها وأهميتها في تكوين القصة. تم عرض الشخصيات في القصة بالمنهج المباشر وغير المباشر في ظل استخدام أسلوب الحوار والمونولوج مبيناً دوره في كشف ملامح الشخصية. قد تمخض البحث عن نتائج وهي أن ثروت أباطة قد استطاع أن يصور كل شخصياته تصوراً بارعاً معالجاً بها القضايا الواقعية والافكار السائدة للمجتمع من خلال توظيفه للشخصيات والأحداث في الرواية. وها هي أمثلة عن أيديولوجي والمثل العليا لثروت أباطة التي قد انعكست في رواياته بطريقة فنية: «العدالة الاجتماعية»، «الالتزام بالقيم والمثل العليا»، «تعزيز الأركان الأسرية».

الكلمات المفتاحية: التحليل الاجتماعي، البنيوية التكوينية، غولدمان، الرواية، ثروت أباطة.

الاقباس: برزگر، مهدي، مجیدی، حسن، فسقری، حجت اله، مهدوی آرا، مصطفى (١٤٠٤). دراسة سوسولوجية للشخصية الروائية في رواية "ثُمَّ تُشْرِقُ الشَّمْسُ" لثروت أباطة على ضوء البنيوية التكوينية الغولدمانية، فصلية لسان مبین العلمية، مقالة محكمة، السنة السابع عشرة، الدورة الجديدة، العدد اثنان وستون، شتاء، ص: ٦٨-٤٧.

المعرف الرقمي: 10.30479/Im.2024.18908.3555

حقوق التأليف والنشر © المؤلفون .

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية.

